

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ЖАРАЁНИНИНГ МОЛИЯВИЙ-ИҚТИСОДИЙ ҲОЛАТИ

Молиявий ҳолат давлат, корхона ва кишилар ўртасида бўладиган ўзаро муносабатларни тартибга солиш билан боғлиқ пул ҳаракати билан ифодаланади. Молиявий ҳолат корхонани маблағ билан таъминланганлиги, барча турдаги маблағларни мақсадга мувофиқ йўналиши ва улардан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги, бюджет, банк, хом ашё етказиб берувчилар, харидорлар ва бошқа корхоналар ўртасида олиб бориладиган ҳисоб-китоб ҳолати билан характерланади.

Корхонанинг молиявий ҳолати барқарор, нобарқарор ва инқироз даражасида бўлиши мумкин. Молиявий барқарорликка эга бўлган корхоналарда ишчи ва хизматчилар билан иш ҳақи, бюджет, банк, мол етказиб берувчилар билан бўладиган ҳисоб-китоб ишлари ўз муддатида амалга оширилади. Молиявий интизомга риоя қилмаслик, дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг ортиб кетишига олиб келади ва муддати узайтирилган қарзларнинг сурункали давом этиши банкротлик аломатларини вужудга келтиради.

Молиявий ҳолат барқарорлигининг таҳлили орқали маълум давр мобайни да молиявий ресурсларни корхона қандай бошқарганлигига баҳо берилади. Аввало, молиявий ресурслар ҳолати бозор ва корхона ривожланишининг талабларига мос келиши керак, чунки молиявий барқарорликнинг талаб даражасидан паст бўлиши корхонанинг тўловга қобиллигини заифлаштиради, ишлаб чиқариш ривожланиши учун маблағлар етишмаслигига олиб келади. Бунинг акси бўлган ҳолатларда эса молиявий ресурслар ортиқчалиги ишлаб чиқариш ривожланишига тўсқинлик қилади, ишлаб чиқариш захиралари ва резервларининг меъёрдан ортиб кетишига сабаб бўлади.

Демак, молиявий ресурсларнинг самарали шаклланиши, тақсимланиши ва улардан фойдаланиши молиявий барқарорлик моҳиятини ифодалайди. Молиявий барқарорликни таҳлил қилишнинг услубий ҳамда ҳукукий асосларини Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва меъёрий-ҳукукий ҳужжатлар ташкил этади¹. Давлатнинг иқтисодий салоҳияти, шу жумладан, хўжалик юритувчи субъектларнинг барқарор молиявий ҳолати

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори (кейинги қзғаришлар билан бирга) «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низом.

ички ва ташқи омиллар, жумладан, бугунги кунда жаҳон миқёсидаги молиявий инқирозлар ва уларнинг салбий оқибатларига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Бозор иқтисодиёти мулкчиликнинг турли хил шакллариغا асосланганлиги, ишлаб чиқаришга янги техника-технологияларнинг жалб қилинишига имкон яратади, бу эса, маҳсулотлар таклифининг купайиши ҳисобига бозордаги нархларнинг пасайишига олиб келади ҳамда бозор иштирокчилари ўртасидаги соғлом рақобат муҳитини шакллантиради. Натижада, бозор иштирокчилари фаолиятида банкротлик жараёнлари фаоллашади. Маълумки, 2008-йилда жаҳон иқтисодиёти мувозанатига салбий таъсир кўрсатган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳам мазкур иқтисодий тизимда инқирозларни бошқариш хусусий мулкчилик шароитида анча мураккаб эканлигини кўрсатди.

Шунингдек, корхоналарда иқтисодий ночорликка қарши самарали бошқарувни йўлга қўйиш тамойиллари, реструктуризация қилиш ва ташкилий таркибини ишлаб чиқиш бўйича назарий асослар етарли эмас. Фикримизча, мамлакатни модернизация қилиш шароитида иқтисодий ночор корхоналарни соғломлаштириш алоҳида аҳамият касб этади. Иқтисодий ночор корхоналарни ўз вақтида аниқлаш, таҳлил этиш, чоратадбирларини амалга ошириш мамлакатимиз иқтисодий кўрсаткичлари ўсишида, аҳоли турмуш тарзини яхшиланишида, ишсизлик масаласи, жаҳон стандартларига мос, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш каби масалаларни ижобий ҳал этилишида ёрдам беради.

Мавзуни ёритиб бериш учун реструктуризация, банкротлик, санация шу ва шунга ўхшаш бир канча терминлар маъноси, уларнинг аҳамияти, корхона фаолиятида банкротлик ҳолатларини таҳлил қилиш, қандай шароитда қўллаш каби масалаларга ойдинлик киритиш мақсадида, уларни назарий жиҳатдан ёритиш мақсадга мувофиқдир. 2012 йилдан бошлаб республикамизда 120 дан ортиқ иқтисодий ночор ва паст рентабелли йирик саноат корхоналарида молиявий соғломлаштириш ва реструктуризация ишлари олиб борилмоқда.

Корхонани парокандалик ҳолатидан чиқариш - санация тадбирлари ўтказиш асосида олиб борилади. Корхонада санация тадбирлари бўйича харажат мулк эгаси, ёки бошқа манфаатдор шахс, ташкилот томонидан ва ҳисобидан амалга оширилади. Улар молиявий ёрдам тариқасида ўтказилади.

Молиявий қўллаб-қувватлаш масаласи бўйича баҳолаш, кўриб чиқиш ва қарор қабул қилиб, уни чиқариш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

- корхонадан талаб қилинган хужжатларни Қўмита ёки уни худудий бошқармасига тақдим этилади. Улар меъёрий тизим ва қоидалар асосида корхона ночорлиги даражаси ва молиявий ёрдам олиб бориб бўлганидан кейин реал имкониятларини баҳолайдилар;

- молиявий соғломлаштириш режаси ва корхона ишини келажакдаги кўрсаткичларини экспертизасини ўтказадилар;

- молиявий соғломлаштириш режаси, харажатларни оқлаш муддати ва ишлаб чиқариш устуворлигини ҳисобга олган ҳолда молиявий ёрдамни қайтариш қоидаси ва муддатини аниқлаб олишади.

Ўз навбатида санация тадбирларини молиялаштиришни амалга ошириш учун Қўмита билан уч тарафлама шартномалар тузган банк муассасаси, инвестицион компания ва фондлар қатнашишлари мумкин.

Юқоридаги тадбирлар учун молиявий маблағлар, режа график асосида молиялаш тартиблари учун ишлатилади ва ундан илгари молиявий соғломлаштириш режасига кўра тасдиқланиши мақсадга мувофиқ.